

УДК 377:[331.54:159.9]:331.522

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3\(216\)-](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-3(216)-)

Кривобок Анна Сергіївна,
викладачка кафедри технологій навчання, охорони праці
та дизайну, Білоцерківський інститут неперервної професійної
освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

НАПН України, Україна

Anna Kryvobok,

Lecturer at the Department of Teaching Technologies, Occupational
Health and Safety and Design, Bila Tserkva Institute of Continuing
Professional Education SIHE “University of Education
Management” NAES of Ukraine, Ukraine

E-mail: loneliness891@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1715-1596>

Князева Марина Олексіївна,

старша викладачка методики професійної освіти та соціально-
гуманітарних дисциплін, Білоцерківський інститут неперервної
професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
НАПН України, Україна

Maryna Kniazieva,

Senior Lecturer at the Department of Methods of Professional
Education and Social and Humanitarian Disciplines, Bila Tserkva
Institute of Continuous Professional Education SIHE “University of
Education Management” NAES of Ukraine, Ukraine

E-mail: kmarishka_1997@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7890-8834>

Надточій Оксана Василівна,

викладачка методики професійної освіти та соціально-
гуманітарних дисциплін, Білоцерківський інститут неперервної
професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
НАПН України, Україна

Oksana Nadtochii,

Senior Lecturer at the Department of Methods
of Professional Education and Social and Humanitarian Disciplines,
Bila Tserkva Institute of Continuous Professional Education SIHE
“University of Education Management” NAES of Ukraine, Ukraine

E-mail: NadtochiyOksi@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0007-5785-2377>

ВПЛИВ СИТУАЦІЇ НА РИНКУ ПРАЦІ НА ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

*Реформування сучасної освіти передбачає набуття її здобувачами
ключових життєвих компетенцій. Вибір професії є однією з провідних потреб*

юнацького віку та відбувається за наявності основних психологічних новоутворень особистості на цьому етапі: особистісного, соціального та професійного самовизначення. В ідеалі цей вибір має здійснюватися самостійно, усвідомлено та виважено, з урахуванням знань про власні психологічні особливості та потенційні можливості, орієнтуючись на сильні сторони своєї особистості та на потреби сучасного ринку праці. Проаналізовано вплив ситуації на ринку праці на професійне самовизначення здобувачів освіти. Розкрито сутність вибору професії, яка є однією з провідних потреб юнацького віку та відбувається за наявності основних психологічних новоутворень особистості на цьому етапі: особистісного, соціального та професійного самовизначення.

Ключові слова: ринок праці; освіта; професійне самовизначення; особистісне самовизначення; соціальне самовизначення; психолого-педагогічний супровід

IMPACT OF LABOR MARKET SITUATION ON THE PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF STUDENTS

Reforming modern education involves the acquisition of key life competencies by its students. The choice of profession is one of the leading needs of adolescence and occurs in the presence of the main psychological formations of the personality at this stage: personal, social, and professional self-determination. Ideally, this choice should be made independently, consciously, and carefully, taking into account knowledge of one's own psychological characteristics and potential capabilities, focusing on the strengths of one's personality and the needs of the modern labor market. This study analyzes the impact of the labor market situation on the professional self-determination of students. The essence of the choice of profession, which is one of the leading needs of adolescence and occurs in the presence of the main psychological formations of the personality at this stage: personal, social, and professional self-determination, is revealed.

Keywords: labor market; education, professional self-determination; personal self-determination; social self-determination; psychological and pedagogical support

Актуальність проблеми. Реформування сучасної освіти передбачає набуття її здобувачами ключових життєвих компетенцій. Вибір професії є однією з провідних потреб юнацького віку та відбувається за наявності основних психологічних новоутворень особистості на цьому етапі: особистісного, соціального та професійного самовизначення. В ідеалі цей вибір має здійснюватися самостійно, усвідомлено та виважено, з урахуванням знань про власні психологічні особливості та потенційні можливості, орієнтуючись на сильні сторони своєї особистості та на потреби сучасного ринку праці [10].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Загалом, проблеми розвитку ринку праці України, його регулювання та реформування, аспекти зайнятості населення, безробіття є об'єктом наукових досліджень вітчизняних учених, зокрема В. Близнюк, Д. Богині, І. Бондар, М. Ведернікова, М. Войнаренко, І. Дехтярьової, А. Колота, Е. Лібанової, І. Петрової, В. Петюха, О. Піщуліної, В. Радкевич та ін. Проблемою професійного самовизначення займалися як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники: Н. Бельська, О. Вітковська, Н. Гончарова, Л. Гуцан, Є. Єгорова, І. Заєць, Д. Закатнов, Е. Зеєр, О. Ігнатович, С. Карпіловська, Є. Клімов, В. Кобченко, А. Лукіячук, О. Морін, О. Онаць, З. Охріменко, В. Панок, Н. Побірченко, С. Поліщук, М. Пряжніков, Г. Резапкіна, М. Садова, О. Сергеєнкова, В. Синявський, Н. Сургунд, Г. Татаурова-Осика, Б. Федоришин, С. Чистякова.

Мета статті: виявити індивідуальні особливості й фактори, що впливають на вибір майбутньої професійної діяльності, розробити методичні рекомендації щодо психолого-педагогічного супроводу професійного й особистісного самовизначення.

Завдання дослідження: дослідження професійних інтересів і намірів здобувачів освіти; розроблення та апробація педагогічного тренінгу, спрямованого на допомогу особистості у визначенні напряму майбутньої

професійної діяльності з урахуванням відповідності особистісних якостей вимогам професії.

Викладення основного матеріалу. Із початком повномасштабного вторгнення на територію України значно зменшилась кількість вступників до ЗП(ПТ)О, що пов'язано з виїздами за кордон, руйнуванням і закриттям закладів освіти, тимчасовою окупацією територій. Зменшення кількості закладів освіти та здобувачів освіти і в подальшому може призвести до значного погіршення якості освіти та освіченості молоді України. Тому профорієнтаційна робота серед здобувачів освіти відіграє важливу роль у наш час, так як важливим залишається саме питання вступу до українських закладів освіти [3].

Сутністю професійного самовизначення особистості є знаходження особистісних смислів у професійній діяльності. Професійне самовизначення школяра – це виокремлення себе щодо прийнятих у суспільстві критеріїв, принципів і норм професійної діяльності. Правильний вибір професії старшокласниками важливий не тільки з позиції визначення індивідуальних життєвих планів на майбутнє, але й з точки зору розвитку суспільства в цілому. [5].

У сучасних умовах прогресивного розвитку і становлення України як європейської держави професійне самовизначення є важливим етапом у життєвому становленні особистості. Вмотивований і адекватний вибір професії дає можливість людині задовольнити життєві плани та наміри професійної реалізації, а також реалізації себе як особистості [11].

Проблема вибору професії завжди була актуальною і тим більше, залишається такою в сучасних умовах. Розбудова особисто-орієнтованого освітнього середовища закладу загальної середньої освіти потребує цілеспрямованої, систематичної роботи з професійного та особистого самовизначення кожного учня [8].

Сучасними науковцями переконливо доведено необхідність активізації професійного самовизначення на основі розвитку у старшокласників здатності до самопізнання та пізнання особливостей ринкового професійного середовища,

адекватної самооцінки та оцінки сучасних вимог професій, узгодження власних потреб із вимогами обраної професії [4].

Отже, відповідно до мети, завдань, об'єкту та предмету дослідження були обрані наступні методики:

1. Диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО за Є. Климовим) [9];
2. «Визначення нахилів людини до тієї чи іншої сфери діяльності» (за Л. Йовайши) [там само].

Дослідження психологічних особливостей здобувачів освіти проведено за раніше описаними методиками. Експеримент було проведено у квітні 2023 року. В експерименті брали участь учні 9 класу ліцею «Перша Білоцерківська гімназія» м. Біла Церква. Нами було використано ДДО за Є. О. Климовим [там само].

У результаті проведеного дослідження нами була отримана низка даних, які піддалися подальшому обробленню і детальному аналізу (табл. 1):

Таблиця 1

Розподіл опитуваних здобувачів відповідно до типу професій

Тип професій	Респонденти				Загальні результати	
	Юнаки		Дівчата			
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Людина-людина	1	2,2	1	2,2	2	4,4
Людина-природа	1	2,2	4	8,9	5	11,1
Людина-художній образ	7	15,6	9	20	16	35,6
Людина-знакова система	8	17,8	4	8,9	12	26,7
Людина-техніка	9	20	1	2,2	10	22,2
Всього:	2		20		45	100

Як бачимо з табл. 1.3, більшість опитуваних надають перевагу типу професій «людина-художній образ» (35,6%), «людина-техніка» (22,2%) «людина-знакова система» (26,7%), менший відсоток складає тип професій «людина-природа» (11,1%) та «людина-людина» лише (4,4%).

За табл. 1.3, можна також помітити гендерні відмінності у виборі юнаків і дівчат: для перших привабливішими є тип «людина-техніка» (20%), «людина-знакова система» (17,8%), тоді як другі в більшості випадків обирають професії

типу «людина-художній образ» (20%) та «людина-природа» (8,9%). Цікавим є факт повної протилежності відповідей, які стосуються професій типу «людина-техніка»: юнаки – 20% (максимум відповідей), дівчата – лише 2,2 %.

Для визначення професійних нахилів здобувачів освіти застосовувалася діагностична методика Л. Йовайши [там само]. Дана методика допомогла виявити нахили до тієї чи іншої сфери людської діяльності.

Результати свідчать про перевагу таких сфер людських діяльностей: 30% молоді мають схильність до естетики та мистецтва; 20% – до розумових видів роботи; 20% – до планово-економічних видів робіт, які передбачають задоволення матеріальних потреб; та ще 20% мають схильність до рухомих видів діяльності; 10% – до роботи з людьми.

Отже, можна говорити, що професійні нахили до сфер людської діяльності широкі, тобто з шести сфер у допитуваних присутні п'ять.

Для реалізації поставленої мети було обрано тренінгову форму роботи, що передбачає: діагностику, інформування, практичні вправи, а також профорієнтаційні ігри, спрямовані на розвиток відповідних якостей особистості. Психолого-педагогічний тренінг розроблено для здобувачів. Уся програма розрахована на 7 взаємопов'язаних занять, кожне триває 1–1,5 години, усього – 10,5 годин, і покликана допомогти їм активізувати процес особистісного життєвого і професійного самовизначення. У тренінгових заняттях зголосилося брати участь 9 осіб віком 15–16 років.

Завдання формувального етапу дослідження:

- надати здобувачам інформацію про світ професій та їх розмаїття;
- продіагностувати їхні індивідуально-психологічні особливості, інтереси, нахили та здібності;
- визначити та охарактеризувати підходящий тип майбутньої професії;
- сприяти особистісному розвитку здобувачів;
- розвивати навички відстоювати свою думку і культуру спілкування;
- довести до відома здобувачів основні правила вибору професії;

– надати рекомендації та упередити помилки, що найчастіше виникають під час професійного вибору.

Форми роботи для досягнення поставлених завдань: спостереження, бесіди, тематичне малювання, психологічні вправи, групові дискусії, міні-лекції, рольові та ділові ігри.

Очікується, що по закінченні тренінгових занять здобувачі матимуть необхідний обсяг профінформаційних знань і навичок, необхідний для ухвалення правильного рішення щодо професійного самовизначення; зможуть вмотивувати власну діяльність; буде сформовано адекватне уявлення про свій професійний потенціал завдяки самодіагностиці й знанням про світ професій; ознайомляться із специфікою сучасного ринку праці, правилами вибору і способами отримання професії.

Здобувачі повинні знати: значення професійного самовизначення, правила вибору професії; поняття про професії і професійну діяльність; поняття про інтереси, мотиви і цінності професійної праці, а також психофізіологічні і психологічні ресурси особистості у зв'язку з вибором професії.

Здобувачі повинні вміти: співвідносити свої індивідуальні психологічні і фізіологічні особливості з вимогами конкретної професії; аналізувати інформацію про професії за загальними ознаками професійної діяльності; користуватися відомостями про шляхи здобуття професійної освіти.

Незважаючи на наявність плану роботи, не можна звести спосіб проведення занять із підлітками до чітко запрограмованого, у намічений задум завжди можуть бути внесені зміни.

Програма тренінгу складена з урахуванням даних емпіричного дослідження і дістала назву "Психолого-педагогічний тренінг «Ким мені бути?»". Тут мається на увазі, що важливим є не тільки вибір конкретної професії, але й формування вміння екологічно взаємодіяти з довкіллям, дати відповідь на питання, ким бути у стосунках з оточуючими, яким бути.

У зв'язку з тим, що за даними попередніх психологічних діагностик більшість опитуваних належать до підприємницького типу і бажають стати

бізнесменами, донести до них думку, що успіх вимірюється не лише матеріальними здобутками, що закладати довгостроковий прибуток треба чесно, створюючи певні цінності для суспільства.

Основна ідея курсу: професіонал – це людина, якій обрана фахова діяльність допомагає задовольняти практично всі потреби, від нижчих до вищих (самоповага, самореалізація, самоактуалізація). Професіоналізм залежить не від змісту роботи, а від кваліфікації, мотивації, цінностей та особистісних якостей людини. У професіонала всі ці чинники поєднуються гармонійно. До будь-якої справи потрібно ставитися відповідально і сумлінно. Обіймати посаду, для якої вистачає освіти, здібностей, особливостей характеру, здоров'я, бажання працювати. Прагнути до того, щоб виконувати свої обов'язки найефективніше – не для власного збагачення, а для користі справи, принести у професію щось нове і важливе.

Програма сприяє реалізації завдань формування успішності здобувачів, підготовці їх до дорослого життя, вміння вирішувати як професійні, так і особисті проблеми, що виникають у житті. Адже сучасне життя пред'являє людині нові вимоги. Це має бути особистість, яка вміє самостійно й критично мислити, приймати рішення і нести за них відповідальність. Багато в чому завдання виховання всіх цих якостей лягає на систему освіти, в якій закладені можливості забезпечення професійної орієнтації і самовизначення здобувачів освіти з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

Важливою умовою ефективності формувального етапу дослідження є проведення різноманітних видів профорієнтаційних заходів із молоддю, які дозволять всебічно ознайомити майбутніх здобувачів зі світом професій, усвідомити важливе значення кожної з них і необхідність правильного вибору.

Відповідно до мети та завдань формувального етапу було обрано психолого-педагогічний тренінг як оптимальну форму роботи із молоддю. Згідно з дослідженнями, традиційні форми й методи профорієнтаційної роботи для них є нецікавими. Це пов'язано з браком активізуючих методик і процедур, що дають змогу залучити здобувачів освіти до пошуку шляхів професійного

самовизначення. Під час тренінгу створюється неформальне, невимушене спілкування, що відкриває перед групою безліч варіантів розвитку та розв'язання проблеми, заради якої вона зібралася. Як правило, учасники в захваті від тренінгових методів, тому що ці методи роблять процес навчання цікавим і не перевантаженим.

Під час першого ознайомчого заняття було з'ясовано, з якою метою кожен зі здобувачів брав участь у тренінгу. Отримані дані опрацьовувались згідно з критеріями: вибір професії, причина вибору (в здобувачів, які зробили вибір однієї або 2–3 професій), рівень знань про професію.

Аналіз отриманих даних показав, що не всі здобувачі визначилися з вибором професії. А з тих, хто визначився, мало що знають про обрану професію і про те, де її можна отримати. Увагу привернув критерій «причини вибору професії» – більшість опитаних віддає перевагу порадам батьків, престижності та рівню заробітної плати. Тому на формувальному етапі дослідження головна увага приділялась професійній діагностиці щодо виявлення інтересів, схильностей, здібностей кожного здобувача, спрямованості особистості, первинних професійних намірів, визначення соціальних установок і мотивації вибору професії.

Авторський психолого-педагогічний тренінг «Мій вибір професії. Ким я буду?» проводиться у вигляді психотехнічних ігор, вправ, обговорення, дискусій, інформаційних повідомлень. На заняттях використовуються інтерактивні методи роботи: робота в парах, мозковий штурм, інформаційні повідомлення, вправи на підвищення самооцінки.

Враховуючи психологічні та вікові особливості здобувачів, профорієнтаційну роботу в позакласний час організовували поетапно:

1 етап – початковий, який включає перший блок «Знайомство». Він складається з вступного заняття, присвяченого знайомству учасників одне з одним і з правилами поведінки в групі.

Мета блоку – знайомство та встановлення контакту зі здобувачами, ознайомлення їх з розмаїттям світу професій.

2 етап – основний, включає базову частину тренінгової програми, в якій проводиться діагностика типу особистості, кожен учасник отримує рекомендації щодо майбутньої професії.

Мета блоку – активізація процесу самопізнання, ознайомлення здобувачів із підходящим типом професії, що враховує їх індивідуально-психологічні особливості.

3 етап – заключний. На даному етапі відбувається закріплення отриманої інформації, підведення підсумків усього тренінгу та прощання з групою.

Програму створено за допомогою «Активізуючих методик у профорієнтаційній роботі» М. Дружиніної [1], збірника «Організація та зміст професійної орієнтації учнівської молоді» [6], а також була використана розробка «Професійна орієнтація в сучасній школі: кращі методичні розробки практичних психологів і соціальних педагогів» [7]. У кожному зустріч було включено психогімнастичні, ігрові та дискусійні вправи. Використовувались елементи психодіагностики, проєктивних малюнкових методик, тренінгових і рольових ігор і релаксаційних методик.

Кожне заняття проводилось за стандартною схемою та включало в себе такі елементи: привітання, оголошення теми заняття, вправа-розминка, базові вправи, підведення підсумків.

Орієнтована схема заняття.

1. Привітання.

2. Вступний шерінг. Передбачає обмін думками та почуттями стосовно зустрічі, озвучення свого психологічного стану на даний момент та обговорення очікувань від зустрічі.

3. Оголошення та обговорення теми заняття.

4. Вправа-розминка. Гра чи вправа-розминка, спрямована на підготовку до сприйняття теми заняття та створення внутрішньої свободи учасників.

5. Базові вправи, що містять: розігрування проблемної ситуації; діагностування; відпрацювання нових способів поведінки; узагальнення та підкреслення важливих моментів досвіду учасників, набутого у процесі заняття.

7. Домашнє завдання (за потреби). Обговоренню виконаного домашнього завдання відводилось 10–15 хвилин на початку наступного заняття.

Проведені заняття дозволили розширити коло відомих учасникам тренінгу професій, а також підвищити рівень знань здобувачів про ці професії. Професійне просвітництво включає в себе наступні напрями: професійна інформація і професійна агітація. Перший напрям реалізовувався за допомогою організації занять, на яких здобувачі отримували інформацію про різні професії, вимоги, які вони висувають людині; про стан ринку праці та потреби в кадрах; про середньо-спеціальні і вищі навчальні заклади, який рівень освіти необхідно мати і які іспити необхідні для вступу в той чи інший заклад освіти. Професійна агітація проводилася у формі групових бесід, диспутів, профорієнтаційних ігор: «Вгадай професію», «Захисти свій вибір», «Працевлаштування» тощо [2].

Необхідно зазначити, що деякі учасники спочатку не виявляли активності на тренінгах, диспутах і під час бесід. Особливо ті здобувачі, які вже обрали собі професію за порадою батьків. Однак поступово вони стали активнішими, почали брати участь в іграх, дискусіях і бесідах, ставили питання і виявляли бажання проконсультуватися індивідуально з питань професійного визначення. Усе це вже свідчить про ефективність запропонованої моделі профорієнтаційної роботи.

Апробація тренінгової програми проводилася у рамках експериментального дослідження в групі здобувачів, які не визначилися з майбутньою професією, мають сумніви у своєму виборі й потребують профконсультації.

Метою формувального етапу стало визначення рівня ефективності проведеної профорієнтаційної роботи.

Результати опитування до тренінгу показали, що з дев'яти старшокласників, які брали участь у тренінгу, чотири (36%) ще не визначилися з конкретною професією, з них двоє (18%) – визначились, проте мають сумніви, двоє – обирають між двома-трьома професіями і ще п'ятеро старшокласників (45%) обрали собі професію за порадою батьків.

Крім того, методом бесіди в молоді діагностувався рівень знань про професії за такими критеріями:

1. Високий рівень знань (учень знає сутність професії, а також, які вона висуває вимоги до людини, які є протипоказання до роботи за даною спеціальністю; знає, які освітні установи навчають даної професії, який рівень освіти потрібно мати і які іспити необхідно скласти для вступу);

2. Середній рівень знань (учень знає, в чому сутність професії, її вимоги, але не знає, які освітні установи навчають цієї професії або знає освітні установи, але про професію знає лише в загальних рисах);

3. Низький рівень знань (практично нічого не знає про професії та про освітні установи, в яких можна отримати професію).

Високий рівень знань про професію мав один учень; середній – чотири; у трьох рівень знань визначено як низький.

За критерієм «причина вибору професії» двоє учасників (20%) вважають цікавою обрану діяльність; престиж, висока заробітна плата, при низькому інтересі до професії є головними для чотирьох старшокласників (50%); п'ять учасників (60%) обрали собі професію на прикладі або за порадою батьків.

Молодь, яка брала участь у тренінгу, у своєму виборі професії найбільше орієнтуються на думку батьків і найменше на інтерес до обраного виду діяльності.

Зробивши порівняльний аналіз профорієнтаційних знань здобувачів освіти на етапі вхідного анкетування та анкетування, що проводилося по завершенню тренінгових занять, отримано такі кількісні результати. Для аналізу ефективності тренінгу учні ще раз відповіли на запитання анкети після проведення тренінгу (табл. 2):

Таблиця 2

Порівняльна характеристика показників рівня професійного самовизначення до та після проведення формувального експерименту

№	Проблема, яку учні хотіли розв'язати, беручи участь у тренінгу	До	Після
1.	Не визначилися. Не знають, яка професія їм підходить	4	0

2.	Визначились, але мають сумніви, потребують консультації	2	1
3.	Обирають між двома-трьома спеціальностями	3	2
4.	Професію обрали за порадою батьків	5	2

За табл. 2 бачимо, що кількість здобувачів, які обрали професію, збільшилася до 54%; лише 18% обирають між двома-трьома професіями, ще один учень (0,9%) потребує додаткової консультації. Тобто всі учасники тренінгу зробили свій професійний вибір.

Кількісним показником ефективності профорієнтаційної роботи є співвідношення здобувачів за кожним із критеріїв до та після формувального експерименту. Ефективність технології та методів доводить збільшення кількості здобувачів, що вибрали одну чи кілька професій; здобувачів з високим рівнем знань про професії, здобувачів, що вибрали професію у зв'язку з власними інтересами і здібностями.

Крім кількісних показників, було виділено також і якісні. Багато здобувачів стали самостійно шукати інформацію про різні професії та установи професійної освіти. Практично всі здобувачі освіти показали свою готовність працювати далі над професійним та особистісним самовизначенням.

І, нарешті, деякі учасники змінили своє уявлення про майбутню діяльність – вони стали прагнути не тільки і не стільки до престижної та грошовитої професії, але й насамперед цікавої для них. Троє здобувачів зуміли відстояти перед батьками власний вибір.

Якісним показником ефективності є поява нових ціннісних орієнтацій і смислів у виборі професії (або зміцнення існуючих); формування внутрішньої готовності самостійно здійснювати вибір (прояв активності і самостійності здобувачів освіти у діяльності з професійного самовизначення).

Апробація програми психолого-педагогічного супроводу довела, що розроблені заходи сприяють самопізнанню та професійному самовизначенню молоді, оптимальному та усвідомленому вибору майбутньої професії.

В учасників тренінгової програми зростає інформованість про світ професій, усвідомлення складників успішної професійної самореалізації та кроків щодо її здійснення.

За критерієм «рівень знань про професію» якісні та кількісні показники суттєво збільшилися. Високий рівень знань про професію мають 4 здобувачі (36%); середній – 5 (45%); у здобувачів не констатовано низький рівень знань. За критерієм «причина вибору професії» найголовнішим професійним мотивом у здобувачів, які брали участь у тренінгу, стала зацікавленість обраною діяльністю, показники якої підвищилися на 60%. Кількість здобувачів, які віддали перевагу престижності професії та рівню її оплати, зменшилася на 10% ; вибір за порадою або прикладі батьків» знизився з 45 до 18%.

Прослідковується тенденція щодо зміни пріоритетів у старшокласників, які брали участь у тренінгу, щодо основних причин, за якими вони обирали майбутню професійну діяльність: більшість здобувачів вважає, що спеціальність має відповідати їхнім інтересам і здібностям; престиж, висока заробітна плата залишаються важливими, хоч показник цього фактору дещо зменшився. Також вихідні дані засвідчили зменшення впливу батьків на професійне самовизначення старшокласників.

Отже, можна констатувати, що реалізація запропонованої системи тренінгових занять із професійної орієнтації старшокласників сприяє підвищенню рівня професійного просвітництва, виявленню професійних мотивів, інтересів і здібностей і професійному самовизначенню.

Під час аналізу результатів анкетування встановлено, що рівень професійного самовизначення старшокласників у групі, яка брала участь у формувальному експерименті, підвищився і став високим. Припущення, що психолого-педагогічний супровід сприятиме професійному самовизначенню здобувачів освіти, статистично підтвердилося.

Отримані результати з наочністю демонструють ефективність психолого-педагогічного супроводу на активізацію здобувачів освіти: підвищення рівня відповідальності, самостійності, активної життєвої позиції тощо.

Поточна оцінка тренінгу дозволила виявити фактори, що свідчили про його результативність. Це – поглиблення саморозкриття і самопізнання учасників. Вони відзначали, що не очікували від себе такого ступеня відвертості, готовності обговорювати і вирішувати навіть особисті питання. Спостерігалось також прагнення підтримувати одне одного і допомагати вирішувати особистісні проблеми. Показово, що кожен учасник поступово приймав правила тренінгу, і якщо на першому етапі функція підтримання правил здебільш виконувалась ведучим тренінгу, то з часом її брали на себе самі учасники.

Проведені заняття також дали відповіді на безліч питань, що виникають у здобувачів освіти під час вибору професії, підготували їх до труднощів, які можуть виникнути на шляху до професійних досягнень, навчили відстоювати свій вибір.

У розроблених методичних рекомендаціях для практичних психологів, соціальних педагогів, класних керівників, педагогічних працівників закладів освіти подано посилання на законодавчі документи щодо проведення профорієнтаційної роботи в закладах освіти; інформацію щодо пошуку та використання профінформаційного контенту; правил роботи з кейсом профдіагностичного інструментарію; опрацювання психологічних вправ та інструментів; роботи над файлами профорієнтаційного портфолію; створення профорієнтаційного простору в закладах освіти.

Висновки. За результатами методики ДДО більшість опитуваних надають перевагу типу професій «людина-художній образ» (35,6%), «людина-техніка» (22,2%) «людина-знакова система» (26,7%), менший відсоток складає тип професій «людина-природа» (11,1%) та «людина-людина» лише (4,4%).

Можна також помітити гендерні відмінності у виборі юнаків і дівчат: для перших привабливішими є тип «людина-техніка» (20%), «людина-знакова система» (17,8%), тоді як другі в більшості випадків обирають професії типу «людина-художній образ» (20%) та «людина-природа» (8,9%). Цікавим є факт повної протилежності відповідей, які стосуються професій типу «людина-техніка»: юнаки – 20% (максимум відповідей), дівчата – лише 2,2 %.

Аналіз за методикою Йовайши свідчить про перевагу сфер людських діяльностей – 30% учасників мають схильність до естетики та мистецтва; 20% – до розумових видів роботи; 20% – до планово-економічних видів робіт, які передбачають задоволення матеріальних потреб; та ще 20% – до рухомих видів діяльності; 10% – до роботи з людьми.

Можна констатувати, що реалізація запропонованої системи тренінгових занять із професійної орієнтації старшокласників сприяє підвищенню рівня професійного просвітництва, виявленню професійних мотивів, інтересів і здібностей і професійному самовизначенню. Під час аналізу результатів анкетування встановлено, що рівень професійного самовизначення здобувачів освіти у групі, яка брала участь у формувальному експерименті, підвищився і став високим. Припущення, що психолого-педагогічний супровід сприятиме професійному самовизначенню здобувачів, статистично підтвердилося.

Отримані результати з наочністю демонструють ефективність психолого-педагогічного супроводу на активізацію здобувачів освіти: підвищення рівня відповідальності, самостійності, активної життєвої позиції тощо.

Список використаних джерел

1. Дружиніна М. Активізуючі методи у профорієнтаційній роботі. *Психолог*. 2003. № 18. С. 15–16.
2. Ігротека: Практика організації допрофесійного освітнього простору : зб. рольових ігор / редкол.: Ю. І. Соловйов, О. І. Чернишов та ін. Донецьк : Витоки, 2010. 226 с.
3. Князева М. О. Перспективи розвитку людського капіталу у закладах ЗП(ПТ)О в умовах воєнного стану та повоєнному відновленні України. *Трендвотчінг ринку праці в системі підготовки і підвищення кваліфікації фахівців в умовах воєнного стану: прикладні здобутки та інновації* : електрон. зб. матеріалів, м. Біла Церква, 26 груд. 2023 р. / БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України. Біла Церква, 2023. URL:

<https://lib.iitta.gov.ua/739681/1/19.12.2023%20%D0%9A%D0%BD%D1%8F%D0%B7%D1%94%D0%B2%D0%B0.pdf>

4. Кривобок А. С. Професійне самовизначення старшокласників як передумова успішної професійної самореалізації. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки сучасного компетентного фахівця* : зб. матеріалів II-ої Всеукр. студ. наук.-практ. конф., м. Біла Церква, 18 трав. 2023 р. / БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України. Біла Церква, 2023. С. 334–339.

5. Кривобок А. С. Теоретичні аспекти професійного самовизначення старшокласників. *Психолого-педагогічні аспекти навчання дорослих у системі неперервної освіти* : зб. матеріалів VIII-ї Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Біла Церква, 15 груд. 2022 р. / БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України. Біла Церква, 2022. С. 111–116.

6. Організація та зміст професійної орієнтації учнівської молоді : за матеріалами роботи слухачів ООЗО на базі Броварського навчально-виховного об'єднання Броварської міської ради Київської області : збірник. Ч. 1 / уклад.: І. О. Ткачук, С. В. Сліпкань ; за ред. Т. Л. Панченко. Біла Церква : КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти», 2017. 189 с.

7. Професійна орієнтація в сучасній школі: кращі методичні розробки практичних психологів і соціальних педагогів малокомплектних загальноосвітніх навчальних закладів, навчально-виховних об'єднань, навчально-виховних комплексів : метод. рекомендації / авт. кол. за наук. ред. І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 115 с.

8. Профорієнтація: стан і перспективи розвитку : зб. матеріалів X ювілейних Всеукр. психол.-педаг. читань, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича / за ред. Н. В. Павлик. Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2020. 147 с.

9. Психологічні основи професійної орієнтації та самореалізації особистості : навч. посіб. Київ : КНТ, 2016. 438 с.

10. Шевченко А. М. Професійне самовизначення старшокласників як чинник особистісного зростання : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2021. 258 с.

11. Шиделко А. В. Профорієнтація і профвідбір: аксіологічні аспекти : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 140 с.

References

1. Druzhynina, M. (2003). Aktyvizuiuchi metody u proforiientatsiinii roboti [Activating methods in career guidance work]. *Psykholog [Psychologist]*, 18, 15-16 [in Ukrainian].

2. Soloviov, Yu. I., & Chernyshov, O. I. et al. (Eds.). (2010). *Ihroteka: Praktyka orhanizatsii doprofesiinoho osvithnoho prostoru [Play library: The practice of organizing a pre-professional educational space]: zbirnyk rolovykh ihor*. Donetsk: Vytoky [in Ukrainian].

3. Kniazieva, M. O. (2023). Perspektyvy rozvytku liudskoho kapitalu u zakladakh ZP(PT)O v umovakh voiennoho stanu ta povoiennomu vidnovlenni Ukrainy [Prospects for the development of human capital in ZP(PT)O institutions in the conditions of martial law and the post-war reconstruction of Ukraine]. In *Trendvotchinh rynku pratsi v systemi pidhotovky i pidvyshchennia kvalifikatsii fakhivtsiv v umovakh voiennoho stanu: prykladni zdobutky ta innovatsii [Trendwatching of the labor market in the system of training and advanced training of specialists under martial law: applied achievements and innovations]: elektronnyi zb. materialiv*. Bila Tserkva. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/739681/1/19.12.2023%20%D0%9A%D0%BD%D1%8F%D0%B7%D1%94%D0%B2%D0%B0.pdf> [in Ukrainian]

4. Kryvobok, A. S. (2023). Profesiine samovyznachennia starshoklasnykiv yak peredumova uspishnoi profesiinnoi samorealizatsii [Professional self-determination of high school students as a prerequisite for successful professional self-realization]. In *Sotsialno-osvitni dominanty profesiinnoi pidhotovky suchasnoho kompetentnoho fakhivtsia [Social and educational dominants of professional training of a modern*

competent specialist]: zb. materialiv II-oi Vseukr. stud. nauk.-prakt. konf. (pp. 334-339). Bila Tserkva [in Ukrainian].

5. Kryvobok, A. S. (2022). Teoretychni aspekty profesiinoho samovyznachennia starshoklasnykiv [Theoretical aspects of professional self-determination of high school students]. In *Psykhologo-pedahohichni aspekty navchannia doroslykh u systemi neperervnoi osvity* [Psychological and pedagogical aspects of adult education in the system of continuous education]: zb. materialiv VIII-i Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. (pp. 111-116). Bila Tserkva [in Ukrainian].

6. Tkachuk, I. O., Slipkan, S. V. (Comps.), & Panchenko, T. L. (Ed.). (2017). *Orhanizatsiia ta zmist profesiinoy oriientsatsii uchnivskoy molodi: za materialamy roboty slukhachiv OZO na bazi Brovarskoho navchalno-vykhovnoho ob'iednannia Brovarskoy miskoy rady Kyivskoy oblasti* [Vocational guidance and vocational selection: axiological aspects]: zbirnyk (P. 1). Bila Tserkva: KVNZ KOR «Akademiia neperervnoi osvity» [in Ukrainian].

7. Tkachuk, I. I. (Ed.). (2017). *Profesiina oriientsatsiia v suchasni shkoli: krashchi metodychni rozrobky praktychnykh psykhologiv i sotsialnykh pedahohiv malokomplektnykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv, navchalno-vykhovnykh ob'iednan, navchalno-vykhovnykh kompleksiv* [Professional orientation in a modern school: the best methodological developments of practical psychologists and social pedagogues of small general education institutions, educational and educational associations, educational and educational complexes]: metodychni rekomendatsii. Kyiv: UNMTs praktychnoy psykhologii i sotsialnoi roboty [in Ukrainian].

8. Pavlyk, N. V. (Ed.). (2020). *Proforiientsatsiia: stan i perspektyvy rozvytku* [Vocational guidance: status and development prospects]: zbirnyk materialiv X yuvileinykh Vseukr. psykhologo-ped. chytan, prysviachenykh pam'iaty doktora pedahohichnykh nauk, profesora Fedoryshyna Borysa Oleksiiovycha. Kyiv: Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh imeni Ivana Ziaziuna NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

9. *Psykhologichni osnovy profesiinoi oriientsii ta samorealizatsii osobystosti [Psychological foundations of professional orientation and self-realization of the individual]: navch. posib.* (2016). Kyiv: KNT [in Ukrainian].

10. Shevchenko, A. M. (2021). *Profesiine samovyznachennia starshoklasnykiv yak chynnyk osobystisnoho zrostannia [Professional self-determination of high school students as a factor of personal growth].* (PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].

11. Shydelko, A. V. (2017). *Proforiientsiia i profvidbir: aksiologichni aspekty [Vocational guidance and vocational selection: axiological aspects]: navch. posib.* Lviv: LvDUVS [in Ukrainian].

*Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 19.05.2024*